

Majdán János egy kisebb tanulmányban – *Az Orient Expressz: a kelet–nyugati kapcsolat* – követi végig a híres vasútvonal megvalósulásának körülményeit, illetve a 20. század utolsó évtizedéig tartó történetét. Az Európa nyugati és középső részét a Balkánnal, pontosabban Isztambullal összekötő vasútvonal az eredményes magyar lobbinak, illetve a Budapest–Belgrád vasútvonal megépítésének köszönhetően Magyarországon, Budapesten keresztül haladt át. Az Orient Expressz fénykorát 1889–1914 között élte, és a Párizs–München–Bécs–Budapest–Belgrád–Szófia–Isztambul vonalon közlekedett. A 20. század eseményei több esetben módosították menetirányát, vagy átmenetileg egy-egy vonalszakasz lezárására került sor. A 20. század végére az Orient Expresszt ismét közlekedtették, gazdag úti-társak múltatták idejüket a többnapos út alatt. A híres vonat fontosságát elveszítette, de történeti emlékként megmaradt.

A kötetet *A magyar határ két oldalán 1918–1996 között* című tanulmány zárja. A magyar állam területén az első világháborúig több mint huszonnégyezer kilométeren zajlott vasúti forgalom. A trianoni szerződés aláírása után 7255 km pálya maradt Magyarország területén. A kijelölt új határok ötvenegy ponton metszették a korábbi vasútvonalakat. Majdán János tanulmányában végigköveti a határ menti

és a határokon átvélő vasúti forgalom alakulását. A 20. század folyamán a fővasútvonalakon és határátkelőhelyeken fejlesztések indultak be, ezzel párhuzamosan azonban több határ menti mellékvonal megszűnt. Az 1990-es évektől szemléletváltás következett be. A vasút mint környezetbarát közlekedési eszköz a határ menti térségek fejlesztésének és a határ két oldalán élők napi kapcsolattartásának lehetőségét nyújtja.

Majdán János tanulmánykötete a magyar vasúttörténet elmúlt százötven évének kevésbé ismert részleteivel ismerteti meg az olvasót. Széchenyi vasúthálózat-terve, a magyar vasútvonalak forgalom-szervező képessége, a vasútvonalak polgárosító hatása, az első vasúti sztrájk, az Orient Expressz vagy a határok által elválasztott vasútvonalak ismertetése hozzásegít a vasút gazdaság-szervező, civilizációs modelleket közvetítő és államok közti kapcsolaterősítő szerepének megismeréséhez.

A vasút a 21. század energiaválságában ismét reneszánszát élheti, megoldást kínálhat egy környezetbarát közlekedési rendszer kialakítására. A vasút jelenének, jövőbeli szerepének megértéséhez kínál megkerülhetetlen támpontot a Majdán János által közreadott tanulmánykötet.

Gidó Csaba

„HOGYAN NE ÍRJUNK RECENZÍÓT?” Láng Zsolt: *Tója vagy tottja?*

■ Általános tanács: szerezzük be a könyvet, és egy szeles, fűtetlen téli estén nézzünk alaposan szembe vele. Tűnődjünk keveset a cím és alcím nyelvi-formai rejtvényén, majd lapozzuk fel, és kutassunk a lehetséges kulcsok után. Ha megtaláltuk, ne feledjük idemásolni a cím megfejtését: „Hát gyarmatosítója vagy tottja leszek én

a romániai magyar irodalomnak?”. Ő. Már mint Láng Zsolt. Hegezzünk ceruzát, és vizsgáljuk meg a tartalomjegyzéket. Ne kerülje el figyelmünket a könyv két szerkezeti egysége, a kisebb *Tója?* meg a nagy *Tottja?*, és mulasszuk el felvázolni koraszülött megfigyeléseinket. Vegyük ekkor észre, hogy az első írás a könyv alcímét

viseli, így: „A” „romániai” „magyar” „irodalom” „története”. Miért került minden egyes szó idézőjelbe, még a névelő is? És vajon itt valóban minden romániai lesz? És magyar? És történet? E kérdésekre ne akarjunk választ adni a recenzió elején, hiszen még nem tudjuk. Lássuk be alázattal, hogy nem ismerünk minden szerzőt, kiknek kötetéről vizsgálat folyik majd, művet meg talán annál is kevesebbet. Fedezzük fel viszont Umberto Eco vendégszereplését a magyar nevű szerzők között. Mint kakukktojásra, lapozzunk rá, és valljuk itt be, hogy a lángszoltai nyelvezetből ezt az esszét, főként ennek zárókérdését választottuk recenzióindítóknak, a kötet hangulatának csipetnyi mintájául. Nyugtázzuk beismerőleg, hogy nemigen sikerült, ezzel még nem lettünk lángszoltok, és tulajdonképpen nekünk is inkább megfelelné idemásolni a könyvet elejétől a végéig, csak ne kelljen kihagyni belőle semmit, de ezt gyorsan elvetjük, hisz mint azt maga a szerző is vallja, a tökéletes recenzió egy halmazelméleti paradoxon, szintiszta lehetetlenség.

Mélán nyálazzunk egyet a ceruzán, és olvassuk hát elejétől.

Azazhogy előbb számoljuk össze. Az első fejezet hét terjedelmes esszét sorjáz, a második negyvenkilenc rövidet, és összesen hetvenhárom lábjegyzetre hárul a körkép kiteljesítésének feladata. Első megjelenésük időrendjében bekerült írások ezek, látszólag véletlenszerűen, de korántsem céltalanul szerkesztett sorrendben. Így, az egyelőre megíratlan romániai magyar irodalom történetének vázlatán és számos kortárs szerző kötetének kritikáján, ismertetőjén, recenzióján túl találunk itt két, konferencián elhangzott előadást is a történelmi művek, historizáló néprajzi munkák, egy képeskönyv-, színmű-, memoárkötet- és két drámaelemzés szomszédságában. Tulajdonképpen, de nem kimondottan: esszéket.

Mert bár egyik-másik tökéletesen beválna a tárgyalt kötet előszavának, utóhangjának, kritikájának, könyvbemutatós felkonferáló beszélyének (amiként néme-lyikük az is volt egykoron, a könyvek ele-

jén-végén, folyóiratokban, irodalmi teadélutánok alkalmával), a művek elé tartott lángszoltai tükör meglepő játékká válik. Hozzászólásaiban (néhány pillanatig e semleges műfajálcával kísérleteztek) nemegyszer vérprofin tárgyilagossítja a „menni-megmaradni” transzszilván kérdéskört bebolyongó hajdani szerzők emelkedett hangulatát, majd ezzel összhangban elemzés alá vonja némely kortársnak a felelősségvállalás és kollektivitás irodalmába való visszamenekvését, rögtön utána pedig a legszigorúbban patetikus vagy meredten pályakezdői tekintet mellől is kicsal pár vidám szarkalábat. Képes bármikor átnyúlni a magyar és a világirodalom valamely klasszikus vagy kortárs írójának életművébe az éppen perzsára hívott szerző egy tollcsúszását mérlegelendő. Máshol összevont szemöldökkel fejeli vissza az író mondatát, hogy röviddel azután egy másikat csúsztasson mosolygós-büszkén mielőnk. És megint máshol egyszerűen egymás mellé teszi az idézeteket, érezzünk csak róluk belátásunk szerint.

A bőséggel zavarában, a nemzedékek és irodalmi rétegek kavalkádjában kapaszkodókra van szükségünk, a mű egészén végigszaladó biztos pontokra, melyeken recenzensi kifehéredett ujjakkal tapogatózva partra érhetünk. A szerző szerencsénkre e tekintetben eligazítást tart nekünk „A” „romániai” „magyar” „irodalom” „történeté”-ben, ahol egy laza, fordított irodalmi revizionizmussal Erdélyhez csatolja a Partiumot és Bukarestet, megtalálva a magyar-magyar, magyar-német és magyar-román egymás mellett alkotás csatlakozási pontjait, de egyben le is mondva róluk a műfordítások és együttműködések dacára. Mindezt hetven évben, hisz ezt az irodalmat romániai magyarnak csupán 1920 és 1990 között volt szokás nevezni, azóta erdélyi magyar, és az teljesen más. Látja továbbá, amint a kisebbségi létben születnek nagy művek, ahogyan azt is érzékeli, hogy a Magyarországra kitelepültek görcsösen hazáinak, nem találván helyüket az anyaországi kánonban. Bejárja ezt a korszakot a kollek-

tív történelmi élmény meghatározta hősök lábnyomán, miközben az anekdotizáló hajlam és líraiság forrásait keresi a transzszilván elcsuklásban. „Divat Erdélyt a novella hazájának nevezni, mert hogy geopoétikailag ez a dombok és vizek által »kicsiny tájegységekre« szabdalt fennsík, a maga emelkedettségével és lefojtott tektonikájával a rövid lélegzetű »drámai-lírai formának« kedvez. – mondja, és szinte el is hisszük neki, ha nem tenné rögtön hozzá – Ez marhaság.” Majd Szilágyi István és Bodor Ádám regényeivel ellenpéldáz, bár belátja, regényből tényleg kevés van. Végül a romániai magyar szenvedéstörténet magasságai és mélységei vizsgálatánál a kíméletlenség hiányát veti a megideologizált szenvedéstörténet szemére, hisz ami kiszámított célszerűségében patetikus, nem szelíd és nem szigorú, az ritkán szenvedélyes, részvétet sem szül, marad hát a simulékony önsajnálát, ami önmagában sebezhető, és ettől szükségtelen. A felvetett kérdésektől itt nem búcsúzik, később is szembesít velük Komoróczy Géza *Bezárkózás a nemzeti hagyományba, a Lehet – nem lehet. Kisebbségi létértelmezések 1937–1987–1995*, Hajdú-Farkas Zoltán *Az idegenség dicsérete*, valamint a Cs. Szabó László kettős könyvbemutatása kapcsán. Talán az egymás mellett élés vonulatát érezzük kontúrösebbnek a Horváth Andor fordításában összegyűjtött román memoárok, Hajdú-Farkas Zoltán *Székelyek és szászok*, a Csirák Csaba szerkesztette *Szatmári zsidó emlékek* és Szávai Géza *Székelvölgy Jeruzsálem* című köteteiről szóló értekezések mennyisége miatt, ám nem tudjuk nem felfedezni ebben is a lángzolt arányérzék és teljességre való törekvés bűbáját.

Elemző kollégái között is névsorolvasást tart, a '90-es és 2000-es évek irodalomkritikusainak értelmezési paradigmáit latolgatja, nemzedéki és szakavatottsági megkülönböztetés nélkül. Értelmezéseiket gyakran az időtállás szempontjából vizsgálja (mint Vallasek Júlia és Szilágyi Júlia esetében), máshol a költői precizitást és stílusos ambivalenciát dicséri (Ba-

lázs Imre Józsefnél), odébb Selyem Zsuzsa fegyelmezett pontosságára és alázatos szigorára hívja fel a figyelmet. Cs. Gyimesi Éva meg nem alkuvasát, tehetőségfelismerését, egy bizonyos történelmi múlttal szembenő álláspontját nem csupán a *Kritikai mozaik* kapcsán emlegeti fel, de sokszor idézi szépirodalmi vesézéseiben is. És tud ráérősen metaforikus képet festeni lábjegyzetben, ha úgy érzi, az ember Szilágyi Júliáról nem mondott el mindent: „SziJúban van valami indiános, az arcában, a tartásában, a szívósságában, abban, ahogy beleillik a szobájába, ahogy macskájával, bútoraival összhangot alkot, ahogy a könyvek eledellé válnak a kezében: mintha szárított bölényhúst osztogatna a törzs tagjainak, bölcs asszony, a főnök felesége, aki a főnöknel is többet tud, de nem mondja, viszont minden mozdulatában benne van (...)”

A szépirodalmi vagy azt leginkább megközelítő kötetek fölényes győzelme a könyv írásai között érthető, hisz Láng Zsolt maga is elsősorban prózaíró. Ettől kevés viszont a verseskötet-bemutató, éppannyira mint a dráma- vagy színműelemzés. Elsősorban közeli ismerősei lírájáról értekezik, mindig távolságtartóan, de mindig érezhető melegséggel. Kovács András Ferenc „szertelen szerepjátszása” már nem meglepő, meglepő tud lenni viszont minden egyes újabb sora, és nevetető az a „karneválián szitkozódó”, mégis emelkedett hangú verselés, amelyhez KAF a Tompa Gáborral közösen írt kétbalkezeseiből merít merészséget. Visky András lírája viszont „mély és intenzív”, merészsége is más természetű, „a csönd őrködik felette”. Balázs Imre József mítoszteremtő *Vidrakönyvére* rögtönzött, legendás hangulatú szentenciákkal sumáz: „a lehetetlen keresése örület, a lehetségesé költészet” vagy „a konvencionálisból kilépve, átélhető a rátalálás igazi öröme”.

Figyelmét leginkább prózaíró társaira fordítja, ismét nemzedéki megkülönböztetés nélkül, viszonyulásában a gyakorlotthoz és pályakezdőhöz nem érezni sem

kollegiálisan hátbaveregetős, sem öregapósan fejcsóválós attitűdváltást. Molnár Vilmos „okos író”, tehát mellette „nem szabad elbutulnunk”, Kisgyörgy Réka novelláiban az ösztönök felületének „szálaira szedhető” perzsaszőnyege fölött is ösztönök vannak, Vári Attila adhatott volna más címet, és ha nem képzetlen, akkor miért közhelyes, bár hátorzongatóan szép? És ha Bálint Tibor a Babits szerint „elkényeztetett magyar olvasóközönség” igényeit igyekszik messzemenően kielégíteni, miért sülyed regényének szövete a pepita raffiaszatyrok szintjére, vagy lám-lám, Szilágyi István ki tud lépni a „fullasztóan szűkös történelmi időből, és a játék boltozata alatt mesélni el történetét”. Zsidó Ferenc például sokszor felcsigáz, csillogást hív az olvasó szemébe, majd mikor mesélni kezd, hagyja, hogy lankadjon a figyelem, mert számára „a történetmondás nem könnyű feladat”, vagy „mert szégyelli, hogy ennyire tehetőség”. Aztán meg Szabó Róbert Csabánál bár „túl sok *akiamiaholamikoramiért*” és „*azon*” van, „a szőnyegre vonatkozó betoldás viszont fontos, és sokatmondóan pontos is”. Bartis Attilának írói réműlete, hogy „valami (a regény) elvész!” „...szokatlanul felizzít részeket, és ez az izzás képes összetartani az egészet. Ha van széthullás, az a maga során csak látványosabbá teszi az összeforrást.”

A kétszerzős kötetekre terelt figyelme stílusosan kétpólusú feleselő játék. És nem csupán az írók hangjára adott válaszaiban érezni e kettősséget, a műfajhoz és az írások jellegéhez egyaránt simuló hatásokat kelt vélekedéseiben. KAF és Tompa Gábor négykezese, a *Depressio Transsylvaniae* ironiáját ekként mutatja

meg: „[...] fergeteges párviadal zajlik. Meseterek tornája! Rímrehívás, szóferdítési vetélkedő, szédítő üldözések, elfűrészelt palók, falevelekkel álcázott vermek, kelepcek és hálók, altató koktélok, tüsszentőporok, talányos üzenetek, tréfák – megunhatatlan játék...” Demény Péter és Papp Sándor Zsigmond egybegyűjtött publicisztikái, a *Meghívás minden keddre* előszavában érzékletes prózai lépegetéssel tolmácsolja az egymáshoz hasonlatos szemléletek, de eltérő írói magatartások sakkjátszmáját: „Demény a feltúrt ujjú, Papsi a pantallós. Előbbi a megmondó, utóbbi a kimondó. [...] Papsi a satmári jampi, Demény a kolozsvári jasz. Egyikük cukorral issza a teát, másikuk a mézet is megszózza. [...] Demény az irodalmi, Papsi a társadalmi, mégis: előbbi a népi, utóbbi az urbánus. Aztán meg cserélnek...”

Ha recenzióinkban nem resteltük magasan kiemelni a lángszolti humort, kiemethetlensége folytán zárjuk is azzal. A *Kincses Képeskönyvről* való értekezése olyan, mint a rajzok: historikusan gügyögő, kérdésfeltevő, helyenként anakronisztikus, mesefás. Gyerekkorából, a Zsoltika korszakból emlékszik, hogy nagyanyja „szobájában állt egy asztalka, azon volt egy lávakőből faragott fekete szobrocscsa, mégpedig egy fiúcska, mellette egy kutyácska, az a szájában tartott egy csontocskát”. Nem kell hát csodálkozni, ha a felnőtt Láng Zsolt olvasmányi beközelítéseiben nem csak az asztal sarka válik hihetetlen részletgazdagságában fontossá, de a fiúcska mellett álló kutyácska szájában tartott csontocscsa is. Éppúgy, mint az idézőjelek öleléséből kikacsintó névelő.

Ferenczi Szilárd